Zöldi László

A madárlátta író, aki utálta a kesudiót

Szerkesztői széljegyzetek Bertha Bulcsúról

Most nincs évfordulója, mégis az életművéről tűnődöm. Az okfejtésnek az kölcsönöz időszerűséget, hogy szeptember utolsó napjaiban a közszolgálati televízió két csatornája hatszor sugározta az In memoriam Bertha Bulcsu című, 55 perces portréfilmet. Négyszer nappal, az M5 kulturális csatornán, kétszer pedig éjszaka a Duna World-ön, a távoli időzónában élő magyarok kedvéért. A rendező-operatőr-vágó Szederkényi Júlia úgy válogatta össze az emlékezőket, hogy a két Franciska (Bulcsu felesége és lánya) a magánembert mutatta be, az életrajz-író váci orvos, D. Nagy Imre a szépirodalommal kacérkodó újságírót, az íróbarát Szakonyi Károly a szépírót, e sorok írója pedig a publicistát.

A falkáját kereső postagalamb, „aki”…

A kamera előtt aligha mondhattam volna el a publicisztikák szerkesztése közben szerzett benyomásokat, ha a dokumentumfilm főszereplője nem játszott volna jelentős szerepet abban, hogy huszonévesen az Élet és Irodalom szerkesztőségébe kerültem. 1974 novemberében telefonált Jovánovics Miklós, az ÉS újdonsült főszerkesztője, hogy beszélni szeretne velem. Szobájában két negyven körüli férfi fogadott, és nem tudtam, melyikük a főszerkesztő. A testesebb volt, aki bemutatta Bertha Bulcsút, az irodalmi hetilap főmunkatársát. Ez azért nem érdektelen mozzanat, mert a Wikipédia szócikkében az olvasható róla, hogy Bulcsu 1976-tól dolgozott az ÉS-nél.

Leginkább ő kérdezett, és amikor megtudta, hogy néhány évvel korábban országos középiskolai bajnokságot nyertem 400 méteres síkfutásban, elmesélte, hogy amidőn az édesanyjával Dunaújvárosba költözött, ő 800-on versenyzett. Belemelegedtünk a beszélgetésbe, Jovánovics azonban megunta a témát, és azt firtatta, mihez kezdenék, ha rám bízná a publicisztikai rovatot. Azt válaszoltam neki, hogy megbecsülném a nagy öregeket, de feltérképezném a vidéki sajtót is, hátha akadnak jó íráskészségű közírók. 1975. január elsejével kezdtem, és 1989 elejéig szerkesztettem Bulcsu publicisztikáit is.

A portréfilm egyik figyelmes nézője zokon vette, hogy valami postagalambot emlegettem, „aki”-vel furcsa dolgok történnek, holott nem ember, hanem csak egy állat. A „szóbotlás” azonban nem volt véletlen.

Bulcsu publicisztikája a Jelenségek című rovatában tisztult le, kristályosodott ki. Havonta egyszer jelent meg háromhasábnyi vagy kolumnányi (7-10 gépelt oldalnyi) terjedelemben. Egy Jelenségek három részből állt. Szerkesztés közben csak azt vettem észre, hogy az egyik rész majd mindig madarakról szól. Feltűnt a rózsadombi lakás erkélyén meghonosodott postagalamb, az etetőhöz szokott őszapó, a balkáni gerle, a borospohár fölött keringő és tartalmába belekóstoló muslinca, a szó szoros értelmében viharvert katicabogár, a magányos vadliba és a hol buta, hol okos veréb. Továbbá a jelző nélküli cinke, gólya, mátyásmadár, ölyv, sirály és szőlőrigó.

Amikor a kilencvenes évek elején interjút készített vele a felesége, a már beteg író ezt találta mondani: „A madarakat csodálom, mert repülni tudnak, és megőrizték a függetlenségüket." (Extra Vasárnap, 1992. augusztus 23.) Ami pedig ama bizonyos akit illeti, Bulcsu hónapokon át számolt be az erkélyükön letelepedett, sőt a lakásba is beszemtelenkedett postagalambról. Hogyan vészelte át a telet, miként vackolódott el az otthonossá tett papírdobozban, hogyan pöttyözte tele a lakást, miért nem fogadták be falkájukba a rózsadombi galambok. Ezek a mozzanatok érdekesen egészítették ki a Jelenségek másik két jegyzetét, de csak évek múlva jöttem rá, hogy sokkal inkább összefüggnek egymással, mint az éppen esedékes publicisztika másik két bejegyzésével.

Az rajzolódik ki belőlük, hogy Bulcsu a postagalambban önmagát látta, AKIT befogadott ugyan a rózsadombi társasház módos és finnyás közössége, elvégre ismert írónak számított, ő azonban rosszul érezte magát a főváros legelőkelőbb zöldövezetében. Az egyik madaras élménybeszámoló eljutott a postagalamb rákoshegyi gazdájához is. A vasutas fölkereste az írót, és elmesélte neki, hogy a tenyésztők körében az a szokás járja, ha a falkától elkóborol egy galamb, akkor a vasárnapi levesbe főzik. Bulcsu megígérte neki, hogy ha a galamb legközelebb megjelenik az erkélyen, elcsípi, és hazaszállítja. A kocsijával el is gördült a Rózsadombról Rákoshegyig, ahol a vasutas háza előtt látványosan kinyitotta a papírdobozt, és szárnyra bocsátotta az elkódorgott madarat. Elégedetten vette tudomásul, hogy alteregója elvegyül a postagalambok rákoshegyi falkájában.

E mozzanatnak műfajelméleti tanulsága is van. Ha Bulcsu 30 kötetnyi életművéből az utókor összeállítana egy 10 kötetnyi kritikai kiadást, a postagalamb Jelenségek-ben elaprózott történetei kisregénnyé, de legalábbis terjedelmes elbeszéléssé duzzadnának. A tárca ugyanis az egyedüli sajtóműfaj, amelyben az újságíró egyes szám első személyben fogalmazhat, és önmagát írhatja meg. De Móricz Zsigmond Hét krajcárja óta tudjuk, hogy a legsikerültebb tárcákat az utókor hajlamos novellaként elkönyvelni. Fel sem ötlik benne, hogy eredetileg az újságban jelen-

tek, a hajtás alatt, keretbe foglalva. Az efféle műfajváltás leginkább az úgynevezett közírókra jellemző, akik írószemmel látják a világot, bár nem mindig irodalmi műfajokban ábrázolják.

Ugyanezt a műfajváltás tapasztalható Bulcsu portré-interjúinál is. Ha valamelyik beszélgetéskötetét előveszem, olvasás közben érzékelhető, hogy miközben kitűnően beszélteti a többnyire művész vagy tudós interjúalanyokat, a kérdéseit gyakran állításokkal, sőt esszébetétekkel is tarkítja. Az árnyalt eszmecserékből sorsok tárulnak fel, és nemcsak az interjúalanyoké. A riporter is odafesti magát a képre, de nem egy elmosódott alak, hanem fölismerhető egyéniség. A kritikai kiadásban a madártörténetek mellett ez volna a második kötet, válogatás a legjobb, legszemélyesebb interjúkból. A harmadik kötetbe a vitacikkekből szemelgetnék, elsősorban a Kesudió-vitát járnám körül. 1976. február 28-tól április végéig ugyanis ez volt a szerkesztői mestervizsgám.

Akinek baj volt nemcsak a vezeték-, hanem a keresztnevével is

A szenvedélyes, vádaskodásokkal és sértődöttségekkel tarkított polémiára sokan emlékeznek az ujirás.hu élemedett korúbb olvasói közül. Ezért csupán összefoglalom, hogy a dióra emlékeztető csemege ezer tonnaszámra érkezett Magyarországra. „Hegyekben állt" a boltokban, 15 dekányi 60 forintba került, de hogy megszabaduljanak tőle, 32-re csökkentették az árát. „Jobb lett volna, ha félnyersen hozzák be, mert a szakirodalom szerint a nedvével tyúkszemet és szemölcsöt lehet lerágatni, de jó fehér hangyák ellen is." Bulcsu kinyomozta, hogy szerszámgépeket adtunk érte. Minőségi termékeket, amelyeket a nyugat-európai piacon pénzzé tehettünk volna. A korrupció szagú, vagy legalábbis fölösleges üzlet felháborította a terjedelmes publicisztika szerzőjét, aki választékos stílusban, csakugyan szalonképes szavakkal küldte melegebb éghajlatra a tranzakció kitalálóit. Indiába, ahonnan a kesudió-szállítmány érkezett.

Erőteljes indítás, kifejező szavak, komor irónia. Vitaindítónak szántuk a cikket, a fogadtatás mégis meglepett bennünket. Az MSZMP dogmatikusai a tervgazdálkodás megcsúfolását olvasták ki belőle. Az egyik gazdasági újságíró kifejtette, hogy Bertha Bulcsu „bolhából csinált elefántot" (megint állatok bukkantak föl az író körül). A vita hangulata még a Der Spiegel hasábjaira is begyűrűzött. A német nyelvterület legtekintélyesebb hetilapja a magyar tervgazdálkodást megújító reformgondolkodást gyanított benne, nem is ok nélkül. Például az elhibázott kivitelt és a szükségtelen behozatalt. Kár, hogy cikk íróját megtévesztette a vezeték-

név. A Berthában női keresztnevet fedezett föl, és öreg hölgynek titulálta Bulcsút. Aki fél évtizeddel később visszatért a Kesudióhoz.

Arra a műfajelméleti következtetésre jutott, hogy „A publicisztika mindig valamilyen általánosabb igazság kedvéért íródik, s nem azért, hogy egy apró esetet szóvá tegyen. (Élet és Irodalom, 1982. január 1.) Megjegyzését akkor értjük meg igazán, ha hozzávesszük azt a hét esztendőt is, amelyet megélt a rendszerváltás után. Változatlan közelítésmódja úgy foglalható össze, hogy a szocializmusban hiányzott neki a piacgazdaság, a kapitalizmusban pedig a szocializmus. A szocializmusban jól esett neki a társadalmi esélyegyenlőtlenséget csökkentő szociálpolitika, de hiányolta az árubőséget, tágabb értelemben a választás lehetőségét. A kapitalizmusban méltányolta az árubőséget, még inkább a választás lehetőségét, de hiányolta az esélyegyenlőtlenséget csökkentő szociálpolitikát.

Tulajdonképpen úgy kellett volna írni, hogy Bertha Bulcsúnak a szocializmusban hiányzott a kapitalizmus, a kapitalizmusban pedig a szocializmus. Mégis tartanám magam az első fogalmazáshoz. Miközben ugyanis el-elöntötte a rá oly jellemző pulykaméreg, a vértolulás közepette sem írta le a kapitalizmus szót. Mindig a piacgazdaságot emlegette ama megfontolásból, hogy csak akkor változtathat a rendszeren, ha békén hagyja a politikusokat. Nehéz persze utólag eldönteni, vajon ez a distinkció mennyire magyarázható a taktikai érzékével. Hajlok arra, hogy mást is lássak a magatartásában. A rendszerváltás után így összegezte a tapasztalatait: „Ha a hatalomhoz túl közel megy az író, megég, ha túl távol tartja magát, megfagy. (Napló, 1993. december 18.)

Becsületére válik, hogy nem haverkodott a rendszerváltás előtti politikusokkal (sem). Ez nyilvánult meg abban is, hogy Aczél György mindig kihúzta a Kossuth-díjra javasoltak listájáról. Bulcsu ragaszkodott a szellemi függetlenséghez, megértette azonban azt is, hogy szinte csak a pozícióban lévő politikusoktól kaphat hiteles információkat. S mert élete végéig benne élt a sajtóban, az imént idézett mondat akár a mai újságírók ars poeticájának is tekinthető – ha az író elé helyezzük az újság szót. Apropó közepette. Az ÉS két főszerkesztője, akikkel ő dolgozott – Jovánovics Miklós és Bata Imre – nem szólt bele az irodalmi hetilap napi munkájába. Hagyták működni a két főszerkesztő-helyettest: Faragó Vilmost és e sorok íróját. Mi pedig a kölcsönös tisztelet jegyében szakmai kérdésekről vitatkoztunk.

Arról például, hogy az újság arca, Bertha Bulcsu tájszavakat is használ. A galamb krúgat nála, a kisfiú gugorcol, a jószágot rémfára húzzák. Szókincsében nincs közepette, hanem csak közepett, a trabantos

pedig imigyen szól vissza az őt igazoltató rendőrnek: „Mit nézzek rajt?" Vili szerint bele kéne nyúlni Bulcsu kéziratiba, szerintem viszont meg kell becsülni „vazsi" tájszólását, ettől is olvasmányosak az írásai. Kompromisszumot kötöttünk. Marad az a fránya közepett és rajt, de utánuk biggyesztünk egy ' aposztrófot, a kihagyott hangzó jelzésére való hiányjelet. Mindezt azért jegyzem a kesudiós fejezet végére, mert számomra rejtélyes okból Bulcsu a keresztnév második u-jára nem tette ki az ékezetet. Ráadásul éktelen haragra gerjedt, ha a kéziszedő nem tudta ezt.

Nos, 1976. február 27-én, a nyomdában, este tíz körül azt vettem észre, hogy a Kesudió című vitaindító cikk fölött hosszú ú-val jelent meg a szerző neve. Már nem volt idő arra, hogy újra szedjék, ezért megpróbáltuk levakarni az ékezetet. Ha az olvasó fellapozza az Élet és Irodalom '76-os évfolyamát, azt láthatja majd, hogy légypiszok húzódik harminc fokos szögben a második u fölött. Megint egy madár.

Tíz mondat Bertha Bulcsútól

Fedák Sári, ha tehette, a lábával is játszott. Ha nem, elakadt benne.
(Élet és Irodalom, 1981. május 9.)

Kapkodva nem érdemes sem enni, sem élni.
(Élet és Irodalom, 1981. július 4.)

Ha az ember régi-magyaros vendégszeretetre vágyik, legjobb, ha átmegy Ausztriába. (Extra Vasárnap, 1992. május 3.)

A szervezetünkben sok a víz, az állatok ezt jobban viselik. Az emberek nehezebben, ezért whiskyt öntenek magukba, hogy különbözzenek az állatoktól.
(Extra Vasárnap, 1992. augusztus 23.)

Legközelebb, remélem, szárnyam lesz, és nem kell gyalogolnom.
(Extra Vasárnap, 1992. augusztus 23.)

A kis emberek nagy adót fizetnek.
(Népszava, 1993. július 8.)

Az ország legnagyobb színháza a parlament.
(Népszava, 1993. szeptember 30.)

A Szovjetunió segge után nálunk most Amerika segge a legfontosabb tényező. (A Hírlap, 1994. szeptember 17.)

Aczél György kommunista úriember volt. Azokra is odafigyelt, akiket utált.
(Magyar Nemzet, 1995. március 25.)

Két hely van a Földön, ahol soha nem lehet aludni. Egyik a szálloda, a másik a kórház. (Magyar Nemzet, 1996. május 25.)